

Марина ЧИРКОВА,

викладач кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін
Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
(Україна, Полтава) f10@pntu.edu.ua

НАВЧИТЕЛЬ УКРАЇНСТВА ІВАН СТЕШЕНКО

У статті на підставі аналізу висловлювань різних політичних і громадських діячів про І. М. Стешенка – першого міністра освіти незалежної України, актуалізовано його здобутки у справі розбудови української національної школи та піднесенні української культури.

Ключові слова: Генеральний Секретаріат освіти, українізація, національна школа, політичне вбивство.

Лит. 18.

Marina CHIRKOVA,

lecturer of Philosophy, Social and Political Sciences Department
Poltava Yuri Kondratyuk National Technical University
(Ukraine, Poltava) f10@pntu.edu.ua

UKRAINIANS THEACHER IVAN STESHENKO

Based on an statements analysis of various Ukrainian political and public leaders about I.M.Steshenko – first Education Minister in independent Ukraine, it is actualized in the article his achievements on the Ukrainian national school organization and the Ukrainian culture revival.

Key words: Education General Secretariat, Ukrainisation, national school, political murder.

Ref. 18.

Марина ЧИРКОВА,

преподаватель кафедры философии и социально-политических дисциплин
Полтавского национального технического университета имени Юрия
Кондратюка (Украина, Полтава) f10@pntu.edu.ua

НАСТАВНИК УКРАЇНСТВА ІВАН СТЕШЕНКО

В статті на основі аналізу висказувань різних українських політичних і суспільних діячів про І. М. Стешенка – першого міністра освіти незалежної України, актуалізовані його успіхи по організації української національної школи і відродженні української культури.

Ключевые слова: Генеральний Секретаріат освіти, українізація, національна школа, політичне вбивство.

Лит. 18.

Постановка проблеми. Драматичний розвиток подій в Україні протягом останнього року мимоволі змушує озиратися майже на сто років назад і порівнювати їх з визвольними змаганнями українського народу 1917–1921 рр. Тоді після проголошення універсалів Української Центральної Ради (третього про створення Української Народної Республіки та четвертого про її незалежність) північна сусідка теж намагалася повернути Україну, інспіруючи створення різних «народних» республік на Сході

© Чиркова М. Навчитель українства Іван Стешенко

і Півдні (у грудні 1917 р. – Української Народної Республіки, майбутньої УСРР, у січні 1918 р. – Донецько-Криворізької та Одеської радянських республік, у березні 1918 р. – Радянської соціалістичної республіки Таврії), одночасно посилаючи багатотисячні війська їм на допомогу.

Внаслідок зовнішнього військового втручання та відсутності внутрішнього узгодженого політичного курсу Україна зрештою втратила свою незалежність на сімдесят років і стала частиною радянської імперії. Сьогоднішні геополітичні перспективи України знову актуалізують дослідження причин тієї державотворчої катастрофи, ролі різних політичних сил та особистостей у тих подіях.

Аналіз досліджень. Про Івана Матвійовича Стешенка – генерального секретаря освіти УНР, засновника Педагогічної академії та Українського народного університету, вченого, педагога, літературознавця, поета і перекладача – після проголошення незалежності України написано чимало. Зокрема, до 120-річчя від дня народження видано збірник «Український педагог Іван Стешенко» (1994), у 1-му томі монографії І. Лікарчука «Міністри освіти України» (2002) проаналізовано роль Стешенка як організатора розбудови національної школи, його громадсько-політичній та науковій діяльності присвячені праці Г. Александрової, С. Білоконя, С. Болтівця, В. Верстюка, О. Завальнюка, Т. Ківшар, В. Майбороди, Л. Реви, О. Сухомлинської, І. Соїко, Г. Титаренка, І. Тюрменко, Ю. Хорунжого та ін. Але постать цієї непересічної особистості досі не отримала належної оцінки в українському суспільстві, його наукова спадщина недостатньо досліджена, а в біографії залишаються нез'ясовані моменти. Саме тому **метою статті** є проаналізувати висловлювання різних політичних і громадських діячів про першого міністра освіти незалежної України І. М. Стешенка, показати його здобутки у справі розбудови української національної школи та піднесення української культури.

Виклад основного матеріалу. І. Стешенко народився 24 червня 1873 р. у Полтаві у багатодітній родині, яка мешкала на околиці міста. Батько був відставним унтер-офіцером, колишнім кріпаком князів Кочубеїв, а мати походила з роду дрібних полтавських міщан. Початкову освіту Іван Матвійович здобув у Полтавському міському церковно-парафіяльному училищі, середню – у Полтавській класичній гімназії (закінчив у 1892 р.), вищу – в Київському університеті на слов'яно-російському відділі історико-філологічного факультету, курс якого закінчив у 1896 р. із срібною медаллю [12].

Дружина І. Стешенка – Оксана Стешенко писала, що до 7 класу гімназії чоловік не усвідомлював себе українцем, тому його перші поетичні твори написані російською мовою. Але під впливом спілкування з полтавським земським лікарем О. Кривком, а також засновниками Братства тарасівців – М. Баздренком, М. Базькевичем, І. Липою, які під час перебування у Полтаві мешкали в будинку Стешенків, його світогляд кардинально змінився і до університету він вступив свідомим українцем [5, 167].

Творчу діяльність І. Стешенко розпочав рано: вже з початку 90-х років у галицьких виданнях «Зоря» та «Правда» друкувалися його поетичні твори під псевдонімом Ів. Сердешний, Ів. Степура, Ів. Степовик, Ів. Сечовик, Світленко. Він вільно володів французькою, німецькою, іспанською, італійською, багатьма слов'янськими мовами, перекладав зарубіжну поезію. Проте переважають у творчому спадку Івана Матвійовича публіцистичні та наукові твори, присвячені таким знаковим для українців постатям, як І. Котляревський, М. Гоголь, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Драгоманов тощо. Наприклад, його студентська робота про М. Гоголя одержала срібну (а не золоту) медаль,

Чиркова М. Навчитель українства Іван Стешенко

бо його науковий керівник професор Т. Флоринський написав у рецензії, що автор демонструє сепаратистські тенденції, адже І. Стешенко зазначив: Гоголь був би ще кращим письменником, коли б писав мовою свого народу. Його перу також належить монографія «Поезія И.П.Котляревскаго», що складалася з двох частин, надрукованих у 1898 р. спершу в «Киевской Старине», потім окремим виданням, за яку Російська імператорська академія наук нагородила автора Пушкінською премією [1, 52–53].

Ще під час навчання в університеті І. Стешенко захопився політичною діяльністю: разом з М. Коцюбинським, П. Тучапським, Лесею Українкою, М. Ковалевським та іншими заснував українську соціал-демократичну групу; був членом української студентської громади, Київської старої громади, Української демократичної партії, Української соціал-демократичної робітничої партії. За цю діяльність переслідувався російським урядом: п'ять місяців відбував покарання у в'язниці (у 1896–1897 рр.), зазнав заслання (у 1897–1900 рр. на Чернігівщині) та заборони на викладацьку діяльність (протягом 1897–1906 рр. був змушений працювати в управлінні Південно-Західної залізниці та Київській міській раді). У цей період Іван Матвійович плідно займався перекладацькою та дослідницькою діяльністю, видав дві поетичні збірки «Хуторні сонети» (1898 р.) та «Степові мотиви» (1901 р.). Також він брав дієву участь у діяльності різних громадських організацій і творчих товариств: Київського літературно-артистичного товариства, київського товариства «Просвіта», Українського клубу, Товариства Нестора-Літописця, Українського наукового товариства у Києві, НТШ; був співвидавцем часопису «Шершень», а після його заборони – журналу «Гедзь», пізніше одним із редакторів місячника «Сяйво», «Робітничої газети» [5, 168–169]. На урочистостях з нагоди відкриття пам'ятника І. П. Котляревському у Полтаві у 1903 р. Івану Матвійовичу доручили виголосити одну з двох наукових доповідей про творчість письменника, причому саме на його виступі наполягав М. В. Лисенко [18, 5].

Після Лютневої революції 1917 р. І. Стешенко став активним учасником створення Української Центральної Ради, а 15 червня 1917 р. був призначений генеральним секретарем освіти. На цій посаді Іван Матвійович отримав змогу втілювати в життя свої ідеї, обґрунтовані ним ще 1905 р. у низці статей з мовного і національного питань, надрукованих часописами «Киевские отклики» і «Южные записки». Зокрема, у статтях «Об украинской национальной школе», «О так называемом украинофильстве», «Исторические промахи и украинский язык» та інших він наголошував на необхідності створити національну школу та запровадити українську мову в усіх сферах життя: суді, театрі, церкві тощо. Він чудово усвідомлював, що тільки поширення освіти через створення національної школи й виховання нею свідомих українських громадян стане запорукою розбудови демократичної української держави.

Генеральний Секретаріат освіти, очолюваний І. Стешенком, проводив реформування освітньої галузі відповідно до постанов I-го та II-го Всеукраїнських учительських з'їздів, а саме: встановлення початкової школи єдиного типу, проведення українізації школи, обов'язковість викладання в усіх освітньо-виховних закладах української мови та літератури, географії та історії України, створення нових і українізація вже існуючих навчальних закладів, організація Української Академії Наук, ліквідація неписьменності серед дорослого населення через організацію позашкільної освіти тощо. Зокрема, на II Всеукраїнському вчительському з'їзді 28–30 липня 1917 р. в Києві була розглянута програма діяльності генерального секретаря народної освіти про організацію нової школи в Україні – національної не лише за формою, а й за змістом.

Вона планувалася єдиною, загальноосвітньою, обов'язковою, безплатною (мала забезпечувати учнів одягом, харчуванням, підручниками) і світською (релігійне виховання дозволялося як виняток – за бажанням батьків).

Завдяки активній підтримці свідомої частини українського суспільства, ентузіазму рядових освітян, особистій наполегливості та рішучості генерального секретаря освіти УНР на осінь 1917 р. в Україні було відкрито 53 українські середні школи на громадські або приватні кошти [4]. С. Русова, яка очолила відділ дошкільної освіти і дошкільного виховання за особистим запрошенням І. Стешенка, згадувала, що саме йому належала ідея організації селянських гімназій, дуже популярних у населення.

Для допомоги вчителям в організації проведення українізації освіти І. Стешенко видав брошуру «Поміч учителю в справі національного виховання дітей». Як досвідчений педагог (більше десяти років викладацької діяльності, два на посаді директора Тетянинської гімназії для біженців у Києві) Іван Матвійович мав глибоке переконання, що зміст освіти і виховання тільки тоді буде успішним, творчо розкриє й розвине індивідуальні здібності дітей, їхні інтелектуальні можливості й нахили, коли буде співзвучним із багатовіковою культурою рідного народу. Головне у вихованні, як зазначав І. Стешенко, правильно визначити цілеспрямованість: вчити дітей, як треба поводитись, поєднуючи особисті потреби з суспільними інтересами; інтегрувати у вихованні кращі загальнолюдські якості з національними; дбати про збереження національного обличчя. Іван Матвійович вважав, що основними засобами національного відродження є виховання нового покоління мовою, обрядами та звичаями, традиціями українського народу, акцентував увагу на необхідності використання різних форм позакласної роботи, створення гуртків за визначеними напрямками роботи (фольклорних, літературних, театральних, художніх, краєзнавчих), врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей [17, 9, 12].

Для українізації освітньої галузі розроблялась відповідна законодавча база: наприклад, в січні 1918 р. за поданням І. Стешенка Генеральний Секретаріат розглянув два законопроекти – щодо скасування закону Російської імперії про видачу надбавки вчителям і чиновникам російського походження «за обрусение края» і про встановлення окремої штатної посади вчителя української мови та літератури у початкових, середніх та вищих школах усіх відомств [18, 58]. Така активна позиція генерального секретаря освіти викликала активний спротив у різних колах українського суспільства. С. Русова згадувала: «З Стешенком приємно було працювати, він був молодий, жвавий націоналіст, не звертав великої уваги на формальний бік праці і проводив з усією рішучістю гасло «українізація народної освіти, всіх шкіл, всіх освітніх організацій... Ніхто з слідуючих міністрів освіти не ставив так категорично й рішуче справу українського шкільництва, як Стешенко, і через нерішучість наших міністрів наша школа дуже багато програла...Проти Стешенка, за його рішучу боротьбу з росіянами, повставали навіть в Уряді [16].

У розбудові української національної школи Іван Матвійович відводив основну роль учительству, адже мав глибоке переконання, що лише високопрофесійний, національно свідомий педагог зможе виховати високоморальну, патріотичну особистість зі сформованою національною самосвідомістю та шанобливим ставленням до представників інших національностей. Діяльність Генерального Секретаріату освіти була спрямована на забезпечення освітніх установ такими кадрами через: звільнення вчителів з військової служби; створення нової системи підготовки педагогічних кадрів. Для виконання цих завдань восени 1917 р. відкрито Український народний універси-

тет та Українську науково-педагогічну академію, протягом 1918 р. – 9 учительських інститутів, мережу двосеместрових курсів [17, 8].

І. Стешенко, який займав активну позицію щодо українізації освітньої галузі, все ж застерігав від гіперболізації таких знакових для українців постатей, як Тарас Шевченко. Критикуючи академіка С. Єфремова за зайву панегіричність в оцінюванні нашого національного генія, він підкреслював, що постійне наголошення на унікальності його таланту і внеску в світову літературу суперечить істині й здоровому глузду [14, 145–147]. Геній Шевченка не потребує додаткового звеличення, а суб'єктивність щодо нього може навіть зашкодити формуванню національної самосвідомості. Дуже сучасною є думка І. Стешенка про взаємозв'язок національної культури з західноєвропейською і сумнівність визнання своїх талантів чимось виключним, відірваним від найкращих досягнень світової культури.

Усього півроку очолював Іван Матвійович Стешенко Генеральний секретаріат освіти (з січня 1918 р. Міністерство народної освіти), адже у кінці січня 1918 р. він подав у відставку з цієї посади разом з усім кабінетом В. Винниченка, але залишався працювати у міністерстві головним інструктором (генеральним комісаром) освіти навіть за часів Української держави гетьмана П. Скоропадського.

У ніч з 29 на 30 липня 1918 року І. Стешенко разом з 14-річним сином Ярославом ішов з Київського вокзалу до міста Куракінською вулицею і був смертельно поранений невідомими бандитами, після чого наступного дня помер у лікарні. «Газета Зіньківського повітового земства» від 17 серпня 1918 року вмістила з цього приводу передрукований з «Нової Ради» некролог за авторством С. Єфремова, частину якого вважаємо за необхідне навести.

«Безглуздом пострілом невідомого душогуба вбито вночі 30 липня на вулиці в Полтаві Івана Матвійовича Стешенка. Кілька день тому небіжчик виїхав у Полтаву до родичів, не передбачаючи близької смерті. Не почував її й ніхто з близьких йому людей. Але яку ціну має і чим забезпечено тепер життя людське?...

Поруч інтенсивної літературної діяльності, Стешенко рано почав і чисто політичну роботу, знов же ще в студентських гуртках початку 90-х років. Між іншими він був, разом з Лесею Українкою, одним з піонерів соціал-демократії на Україні і потім не раз жартома називав себе соціал-демократом першого призова. 1896 р. Стешенка арештовано і по всяких тюремних пригодах вислано з Києва, куди він зміг вернутися вже згодом, коли в повітрі зачувалось наближення революції. Поруч літературної роботи, публічних відчитів, з яких його добре знає київська публіка, Стешенко увесь час брав живу й гарячу участь у політичних справах... Коли почалась організація державного життя на Україні, то Стешенка покликано на посаду генерального секретаря, потім міністра народної освіти в кабінеті Винниченка, і цю посаду він займав до большевицького повстання в Києві. Співробітником міністерства освіти був Стешенко до останніх днів, працюючи тут як комісар.

Література, наука, освіта – такі були сфери, в яких найкраще почував себе небіжчик. У політиці він теж проводив свої улюблені методи чисто культурної боротьби. Широко освічений сам, освітою він воював і за відродження рідного народу, якому присвятив усе життя своєї свідомої пори.

І злочинна куля, що положила його в могилу, однаково безглузда, чи послала її рука простого грабіжника, чи політичного убивці. Коли це був грабіжник, то він не мав чого зняти з його; коли це політичне убивство, то воно ще безглуздіше, бо це удар по людині, що непричетна була до якого-будь насильства й боролась самими

культурними способами. І своєю кров'ю Іван Стешенко ще раз записав на скрижалях сучасного літопису ту незбиту істину – як мало у нас справжньої культурності і яку невелику ціну має людина навіть в особах кращих своїх заступників» [6].

Один з активних діячів визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., представник Української партії соціалістів-революціонерів в урядах УНР М. Ковалевський згадував про І. Стешенка як про типового «українського інтелігента передреволюційної епохи з її народницькими ідеалами, самопожертвою і відданістю українській справі», який не перебільшував значення політичної боротьби, а всі свої сили віддавав піднесенню української культури. М. Ковалевський порівнював Івана Матвійовича з народним трибуном, адже його промови відзначалися не тільки глибоким аналізом, об'єктивністю вченого, але й вишуканістю форми. Значно молодший за І. Стешенка М. Ковалевський захоплювався його енергією і запалом в організації української шкільної системи і ґрунтовної українізації російських шкіл: «В цій справі не знав він компромісів і твердою рукою запроваджував українську мову в народних школах. Російські кола ненавиділи Івана Стешенка. Вони розуміли, що привернення прав української мови в школах вириває у них з рук останнє знаряддя русифікації і нищить останні позиції російського імперіалізму і його панування на українській землі» [11]. М. Ковалевський вважав його смерть однією з перших жертв за українську національну ідею.

Представник іншої (самостійницької) течії в українських політичних колах В. Андрієвський, який обіймав посаду губернського комісара освіти Полтавщини в 1917–1918 рр. і добре знав І. Стешенка, теж високо оцінював його внесок у розбудову української державності: «Особистих ворогів Стешенко не мав – се був милий і добрячої душі чоловік. Людина чесна, ідейна, глибокого розуму і високої гідности, словом, чоловік, котрого любили й поважали усі, хто його знав. Не стало ще одного працівника на українській ниві... Старого, щирого, випробуваного борця, першорядної інтелігентної сили, видатного педагога, критика, поета – багато одареного і до того глибоко чесного чоловіка, що в свій час умів за свої українські переконання багато витерпіти, але ніколи не вмів і не хотів використати для себе свої заслуги» [2, 117–118].

Про велику повагу, якою користувався І. Стешенко не лише у свідомій українській інтелігенції, але й серед простих людей свідчать його проводи в останню путь. 2 серпня 1918 р. при великій кількості людей у кафедральному соборі відбулися літургія та відспівування єпископом Полтавським і Переяславським Феофаном. Потім жалібна процесія, що розтяглась на півкілометра, вирушила на станцію Полтава. Біля вагона, перед відправленням труни у Київ для поховання, виступили відомі політичні та громадські діячі В. Андрієвський, І. Прийма, К. Товкач, які відзначили заслуги небіжчика перед українським народом. До труни було покладено більше 40 вінків: від міського самоврядування, губернського і повітового земств, страхових товариств, українського клубу, української народної бібліотеки, товариства «Просвіта», слухачів учительських курсів та багато інших [2, 134–136].

Не менш людними та пишними стали проводи в останню путь І. М. Стешенка у Києві 4 серпня 1918 р. Їх очевидець О. Тулуб згадував, що відспівування провели у Володимирському соборі за великої кількості людей, самих вінків було більше двохсот, похоронна хода розтяглась на кілометр, а Байкове кладовище не змогло вмістити всіх бажаючих віддати останню шану першому міністру освіти незалежної України. Письменниця Л. Старицька-Черняхівська підвела підсумок численним жалібним промовам такими словами: «Ви жили громадським життям, але не були політиком...

Коли ми чуємо тут слова селянина, слова робітника, коли ми чуємо Вашого учня, то ми бачимо, що не для власної почесності і слави Ви брали на себе ці тяжкі обов'язки... Щастя народу було для Вас вище всього і для цього Ви брали на себе цей тягар» [18, 61–62].

Ставлення сучасників до І. М. Стешенка відображене у листі, надісланому 9 серпня 1918 р. до редакції газети «Нова Рада». У ньому громадські діячі та вчителі, ув'язнені за адміністративні правопорушення до Миргородської тюрми, висловлюють щире співчуття не лише рідним небіжчика, а й усьому українському громадянству з приводу такої «дорогоцінної втрати». Автори листа підкреслюють, що «у такі скрутні часи, які переживає наша Батьківщина, вона особливо потребує щирих робітників-громадян, яким був вчитель-працівник і дорогий син України І. М. Стешенко» [8].

Для увічнення пам'яті спеціально створена комісія підготувала до видання збірку спогадів про талановитого педагога і громадського діяча, порушила клопотання про присвоєння його імені вулиці Столипінській (Малій Володимирській), яка була перейменована й упродовж 1918–1919 років носила ім'я Івана Стешенка (тепер вулиця Олесь Гончара) [5, 171]. Крім того, у першій третині ХХ ст. у Києві також існував провулок його імені, який з середини 50-х років символічно перейменовували на честь російського письменника і політичного діяча О. Бестужева [13]. Для вшанування пам'яті організатора системи української освіти у 20-х роках навчальним закладам багатьох українських міст надавали ім'я Івана Стешенка, наприклад, такі були в Одесі, Полтаві, Кременці, Ржищеві тощо.

За спогадами старожилів, на місці поранення І. Стешенка у Полтаві на початку 20-х років був споруджений дерев'яний хрест, пізніше зруйнований, а на Павленках в цей же час існувала школа імені Івана Стешенка. Відомий літературознавець П. Ротач неодноразово закликав віддати шану видатному землякові, наголошував на актуальності дослідження його науково-педагогічних праць. Зокрема, пропонувалось у 1998 р. до 125-ї річниці від дня народження назвати іменем І. Стешенка одну з вулиць міста та Полтавський інститут післядипломної освіти вчителів, встановити меморіальну дошку на приміщенні колишньої класичної гімназії, де він здобував середню освіту (тепер середня школа № 3) [15]. Проте, крім провулка імені Стешенка в одному з мікрорайонів, полтавська громада, або, скоріше, влада не знайшла можливості увічнити пам'ять про визначного земляка. На приміщенні Полтавського просвітницького будинку ім. М. В. Гоголя (нині кінотеатр «Колос»), де у 1903 р. проходили урочистості, присвячені відкриттю пам'ятника І. П. Котляревському, є меморіальна дошка з іменами присутніх культурних і громадських діячів, але прізвища І. М. Стешенка серед них немає. На приміщенні Великобудищанської середньої школи Диканського району у вересні 2008 р. було відкрито меморіальну дошку, присвячену І. М. Стешенкові, як провідникові українізації освіти. Вона виготовлена на замовлення і коштом Г. Титаренка – дослідника життя і творчості першого українського міністра освіти [9].

Немає однозначної відповіді щодо дати народження І. Стешенка та винуватців його загибелі. Хоча у сучасних виданнях стверджується, що Іван Матвійович народився 24 червня 1873 р., проте секретар Полтавської вченої архівної комісії І. Павловський подав іншу дату – 31 серпня 1874 р. [12]. У некролозі за авторством Г. Коваленка днем народження І. Стешенка вказано 31 серпня 1873 р. Г. Титаренко, з аргументами якого, вочевидь, згодна Г. Александрова, вважає, що Іван Матвійович народився у 1874 р. [18, 7–8]. Враховуючи те, що метричні записи церков м. Полтави за вказані

роки взагалі не збереглися, для розуміння причини таких розбіжностей слід звернутися до інших можливих джерел інформації.

Щодо обставин смерті І. Стешенка, то більшість дослідників обережно повторюють слова некролога про невідомих злочинців. Очевидець подій В. Андрієвський передав настрої під час проведів Івана Матвійовича в останню путь: «Здається, немає вже нікого, хто не був би переконаний, що убійство се діло московських рук. Тільки тепер думки розділяються: одні думають, що злочин організовано московськими чорносотенцями, а інші, що се діло рук большевиків» [2, 135]. Крім того, В. Андрієвський досить емоційно описав байдужість гетьманських урядовців різного рівня – від в.о. губернського старости до міністра освіти, до яких він звертався як губернський комісар освіти з доповідями про вбивство І. Стешенка. Мемуарист зазначив, що слідство про цей злочин не дало ніяких наслідків, а про саму справу замовкли так, ніби її й не було ніколи, очевидно тому й він сам остаточно не зупинився на якійсь одній версії.

Однак існує інша думка, висловлена Ю. Хорунжим і підтримана С. Білоконем, про убивство І. Стешенка більшовиками [3]. Вони спираються на запис у щоденнику С. Єфремова за 1923 р., який занотував розповідь полтавця, члена Генерального суду УНР К. Товкача про винесення смертного вироку І. Стешенку Зінківською повітовою організацією більшовиків. Їхній агент Башловка нібито сам зізнався К. Товкачу у цьому вбивстві [10]. Зважаючи на час, який спливав після цієї трагічної події, та загальну суспільно-політичну ситуацію, невідомо, чи правдива ця версія, адже В. Андрієвський не згадує про таку розповідь К. Товкача у серпні 1918 р., хоча вони були добре знайомі й обидва виступали на проводах І. Стешенка.

Г. Титаренко припустив, що вбивці були пов'язані з Міністерством освіти, інакше хто б повідомив про час приїзду колишнього міністра до Полтави [18, 60]. Хоча насправді підтвердження цієї версії також немає, а І. Стешенка, наприклад, могли упізнати у потязі ті, кому не подобалась його діяльність. Єдине, що об'єднує у кваліфікації цього злочину всіх мемуаристів і більшість сучасних дослідників, і з чим безумовно можна погодитись, що це було політичне вбивство, адже, як засвідчив В. Андрієвський, злочинець не забрав у загиблого гроші, золотий годинник і револьвер [2, 121].

Проаналізувавши відгуки різних громадських і політичних діячів про Івана Матвійовича Стешенка, можна помітити, що, незалежно від політичних уподобань або життєвого досвіду, всі вони захоплювалися його самовідданістю українській справі, щирістю серця, безкорисливістю. Він став об'єднуючою постаттю у боротьбі за створення нової української школи, відродження української культури, утвердження гуманістичних ідеалів у суспільстві. Можна погодитись із С. Грабовським, що незалежній Україні не вистачає сьогодні саме таких справжніх лівих політиків, які сповідуватимуть «етичний соціалізм», тобто органічно сумішатимуть у своїй політичній діяльності принципи українськості, соціальної справедливості та моральності [7].

Висновки. Безперечно, несправедливо призабуте ім'я полтавця Івана Стешенка заслуговує на увічнення не тільки в його рідному місті, а його наукова спадщина – детальне вивчення, адже питання застосування української мови в освіті, формування національно свідомої, але толерантної до інших точок зору особистості набуло особливої актуальності в наш час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова Г. Іван Стешенко : «Без наслідування обійтися не можна і в ньому... рятуюнок оригінального духу» / Г. Александрова // Слово і час. – 2008. – №7. – С. 52–59.
2. Андрієвський В. З минулого / В. Андрієвський // Бібліотека «Українського слова». – Ч. 41. – Берлін : Українське слово, 1923. – Т. 2 : Від Гетьмана до Директорії. – Ч. 1 : Гетьман. – 271 с.
3. Білокін С. Індивідуальний терор / С. Білокін // Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст. : Іст. нариси. – К. : Наукова думка, 2002. – С. 208–217.
4. Божук Л. Освітня політика Центральної Ради в контексті українського державотворення / Л. Божук // Гілея. – К., 2012. – Вип. 66. – С. 98–104.
5. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник / В. Верстюк, Т. Осташко. – К., 1998. – С. 167–171.
6. Газета Зінківського повітового земства. – 1918. – 17 серпня.
7. Грабовський С. Іван Стешенко : бути українцем і лівим політиком водночас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1145522.html>.
8. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 138. – Оп. 1. – Спр. 581. – Арк. 388–389.
9. Диба А. Стешенків ломикамінь через призму осягнень полтавця Григорія Титаренка / Алла Диба // Рідний край – 2013. – № 2 (29). – С. 241.
10. Єфремов С. Щоденники, 1923–1929 / С. Єфремов. – К. : РАДА, 1997. – С. 45.
11. Ковалевський М. При джерелах боротьби : Спомини, враження, рефлексії / М. Ковалевський. – Інсбрук, 1960. – С. 390.
12. Павловский И. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века / И. Павловский. – Полтава : ПУАК, Тип. преемников Дохмана, 1912. – С. 194.
13. Провулок Олександра Бестужева (Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Провулок_Олександра_Бестужева_\(Київ\)&oldid=13583832](http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Провулок_Олександра_Бестужева_(Київ)&oldid=13583832)
14. Рева Л. Тарас Шевченко в критиці: Іван Стешенко проти Сергія Єфремова (за архівними джерелами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / Л. Рева // «Волинь» Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 21. – 2010. – С. 141–151.
15. Ротач П. Трагічне місце Полтави / П. Ротач // Полтавський вісник. – 1991. – 13–19 грудня; він же: До ювілею Івана Стешенка / П. Ротач // Полтавський вісник. – 1998. – 9 січня.
16. Русова С. Мемуари. Щоденник / С. Русова / [В. Сергійчук (упоряд.); М. Іщенко (ред.); КНУ ім. Т. Шевченка, Центр українознавства та ін.]. – К. : Поліграфкнига, 2004. – С. 178–181.
17. Сойко І. Педагогічна діяльність Івана Стешенка : автореф. дис. ... канд. пед. н. : 13.00.01 / І. Сойко. – Луганськ, 2001. – 16 с.
18. Стешенко І. Твори. Переклади. Вибране листування / І. Стешенко / [упоряд. та авт. біографічного нарису Г. В. Титаренко, післямова Г. А. Александрової]. – Полтава : «Білоцерківська книжкова фабрика», 2013. – 628 с.

REFERENCES

1. Aleksandrova G. Ivan Steshenko : «Bez nasliduvannja obijtisja ne mozhna i v n'omu... rjatuok original'nogo duhu» / G. Aleksandrova // Slovo i chas. – 2008. – №7. – S. 52–59.
2. Andrijevs'kij V. Z minulogo / V. Andrijevs'kij // Biblioteka «Ukrains'kogo slova». – Ch. 41. – Berlin : Ukrains'ke slovo, 1923. – T. 2 : Vid Get'mana do Direktorii. – Ch. 1 : Get'man. – 271 s.
3. Bilokin' S. Individual'nij teror / S. Bilokin' // Politichnij teror i terorizm v Ukraini XIX–XX st. : Ist. narisi. – K. : Naukova dumka, 2002. – S. 208–217.
4. Bozhuk L. Osvitnja politika Central'noi Radi v konteksti ukrains'kogo derzhavotvorennja / L. Bozhuk // Gileja. – K., 2012. – Vip. 66. – S. 98–104.
5. Verstjuk V., Ostashko T. Dijachi Ukrains'koi Central'noi Radi: Biografichnij dovidnik / V. Verstjuk, T. Ostashko. – K., 1998. – S. 167–171.
6. Gazeta Zin'kivs'kogo povitovogo zemstva. – 1918. – 17 serpnja.

7. Grabovs'kij S. Ivan Steshenko : buti ukraincem i livim politikom vodnochas [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1145522.html>.
8. Derzhavnij arhiv Poltavs'koi oblasti (dali – DAPO). – F. 138. – Op. 1. – Spr. 581. – Ark. 388–389.
9. Diba A. Steshenkiv lomikamin' cherez prizmu osjagnen' poltavcja Grigorija Titarenka / Alla Diba // Ridnij kraj – 2013. – № 2 (29). – S. 241.
10. Jefremov S. Shhodenniki, 1923–1929 / S. Jefremov. – K. : RADA, 1997. – S. 45.
11. Kovalevs'kij M. Pri dzherelah borot'bi : Spomini, vrazhennja, refleksii / M. Kovalevs'kij. – Insbruk, 1960. – S. 390.
12. Pavlovskij I. Kratkij biograficheskij slovar' uchenyh i pisatelej Poltavskoj gubernii s poloviny XVIII veka / I. Pavlovskij. – Poltava : PUAK, Tip. preemnikov Dohmana, 1912. – S. 194.
13. Provulok Oleksandra Bestuzheva (Kiiiv) [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : [http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Provulok_Oleksandra_Bestuzheva_\(Kiiiv\)&oldid=1358382](http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Provulok_Oleksandra_Bestuzheva_(Kiiiv)&oldid=1358382)
14. Reva L. Taras Shevchenko v kritici: Ivan Steshenko proti Sergija Jefremova (Za arhivnimi dzherelami Nacional'noi biblioteki Ukraini im. V. I. Vernads'kogo / L. Reva // «Volin'» Zhitomirshhina : Istoriko-filologichnij zbirnik z regional'nih problem. – № 21. – 2010. – S. 141–151.
15. Rotach P. Tragichne misce Poltavi / P. Rotach // Poltavs'kij visnik. – 1991. – 13–19 grudnja; vin zhe: Do juvileju Ivana Steshenka / P. Rotach // Poltavs'kij visnik. – 1998. – 9 sichnja.
16. Rusova S. Memuari. Shhodennik / S. Rusova / [V. Sergijchuk (uporjad.); M. Ishhenko (red.); KNU im. T. Shevchenka, Centr ukrainoznavstva ta in.]. – K. : Poligrafkniga, 2004. – S. 178–181.
17. Sojko I. Pedagogichna dijat'nist' Ivana Steshenka : avtoref. dis. ... kand. ped. n. : 13.00.01 / I. Sojko. – Lugans'k, 2001. – 16 s.
18. Steshenko I. Tвори. Perekladi. Vibrane listuvannja / I. Steshenko / [uporjad. ta avt. biografichnogo narisu G. V. Titarenko, pisljamova G. A. Aleksandrovoi]. – Poltava : «Bilocerktiv'ska knizhkova fabrika», 2013. – 628 s.

Статтю подано до редакції 06.03.2015 р.